

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LXVIII   2017

СКОПЈЕ
2017

Македонски јазик	ГОДИНА LXVIII	стр. 1- 285	Скопје 2017
------------------	---------------	-------------	-------------

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

излегува еднаш годишно

Редакција:

Лилјана Макаријоска (одговорен уредник)
Еленка Стоевска-Денчова (заменик одговорен уредник)
Александра Ѓуркова (секретар)
Гоце Цветановски
Фани Стефановска-Ристеска
Елена Верижникова (Русија)
Милан Михаљевиќ (Хрватска)
Вера Смоле (Словенија)
Ана Цихнерска (Полска)
Станислав Станковиќ (Србија)

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Коста Пеев
Трајко Стаматоски
Влоѓимјеж Пјанка (Полска)
Рина Усикова (Русија)
Виктор Фридман (САД)

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, п. фах 434
www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка

40100-788-1242

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

- Лилјана Макаријоска
Македонскиот јазик во богослужбена употреба (по повод 50-годишнината од прогласувањето автокефалност на МПЦ) 7
- Димка Митева
Во чест и слава на Тодор Димитровски (по повод 95-годишнината од раѓањето, 1922–2000) 13
- Снежана Веновска-Антевска
По повод 60-години од раѓањето на проф. д-р Билјана Маленко 17

СТАТИИ

- Бисера Павлеска-Георгиевска, Лилјана Макаријоска
За временските и просторните определби во средновековните требници 23
- Александра Ѓуркова
Синтаксичката промена и конструкцијата акузатив со партицип во старословенскиот и во црковнословенскиот јазик од македонска редакција..... 39
- Васил Дрвошанов
Изразувањето на семемата 'дрчен' во македонските говори 49
- Светлана Давкова-Ѓоргиева
За некои словенски лексеми на македонскиот јазичен ареал 59
- Гоце Цветановски, Марија Иванова
Функциите на перфектот во штипскиот говор 67
- Љубица Станковска
Етимологијата на неколку имиња на реки во Кумановската Област 79
- Зоран Спасовски
Топонимијата на Радовишко 97
- Лилјана Митковска
Придавката ист во анафорска функција 111
- Лилјана Митковска, Елени Бужаровска
Апрехенсивните говорни чинови во македонскиот јазик 121
- Бојан Петревски
Информацискиот статус на причинските придавски неинтегрирани конструкции 131
- Олгица Додевска-Михајловска
Морфограматички приказ на именките со субјективна оцена во македонскиот јазик 145
- Звонко Никодиновски
Фразеологијата и паремиологијата во тритомниот „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“ 151

Станислав Станковиќ	
Употреба на јазикот кај (не)билингвалните говорители Македонци во Република Србија	167
Емилија Бојковска	
Формата и функцијата на детерминаторите во македонскиот и во германскиот јазик	183
Хидајете Азизи	
Генеричкиот член во албанскиот и во македонскиот јазик	201
Марија Југрева, Ана Лазарова-Никовска	
Психолингвистичка анализа на феноменот „на врв на јазик“ кај деца родени говорители на македонскиот јазик	211
ПРИКАЗИ	
Катица Трајкова	
Зборник во чест на проф. д-р Радмила Угринова-Скаловска по повод деведесетгодишнината од раѓањето	225
Људмил Спасов	
Vlatković, Dijana, Prošev-Oliver, Borjana, <i>Rječnik hrvatsko-makedonski / Влатковиќ, Дијана; Прошев-Оливер, Борјана, Хрватско-македонски речник</i>	231
Бобан Карапејовски	
Прескрипцијата и традицијата – искуството на македонскиот меѓу светските јазици	235
Наталија Андријевска	
Ана Ковачевиќ, <i>Negacija od čestice do teksta. Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagojskoj pismenosti, Zagreb: Staroslavenski institut, 2016.</i>	245
Жаклина Ѓорѓиоска	
<i>Речник на македонскиот традиционална култура, Скопје 2016</i>	251
Катица Трајкова	
Јазичната слика на светот (Зборник на трудови од научниот собир <i>Јазичната слика на светот</i>)	257
Светлана Давкова-Ѓорѓиева	
<i>Народни песни од Малеш со историско-дијалектолошки преглед од Силванко Косиќ</i> во ред. на Илија Бетински Малеш, Посебни изданија, кн. 82	259
Светлана Давкова-Ѓорѓиева	
Крисанта Јанкула, <i>Зайиси од мојот крај (Долна Преспа, Република Албанија), Јазикот наш денешен, кн. 28</i>	263
Васил Дрвошанов	
Неуморно трагање на вистината (Драги Стефанија, <i>Македонистички погледи. НУ Завод и Музеј, Охрид, 2016</i>)	267

ХРОНИКИ

Билјана Мирчевска-Бошева

Меѓународен славистички собир 275

Александар Јорданоски

*Јазикот во рамките на Националната стратегија за развој
на културата за периодот 2013-2017* 281

811.163.3'367
Изворен научен труд

Бојан Петревски¹

ИНФОРМАЦИОНИОТ СТАТУС НА ПРИЧИНСКИТЕ ПРИДАВСКИ НЕИНТЕГРИРАНИ КОНСТРУКЦИИ

Апстракт: Во трудот се разгледуваат причинските придавски неинтегрирани конструкции од перспектива на тоа дали се однесуваат на нова или на содржина спомената во претходниот контекст. Притоа, клучен аспект е нивната позиција во исказот, која може да биде иницијална, медијална и финална. Анализата, извршена на корпус од по двајца автори од постарата и од најмладата генерација, покажува дека конструкциите, на различни начини, најчесто се однесуваат на претходниот контекст и, во согласност со тоа, ја заземаат иницијалната позиција. Посебно се разгледува и прашањето зошто е ограничена можноста за формализација на причината како неинтегрирана конструкција, при што како суштинска особеност на конструкциите се утврдува информациската секундарност.

Клучни зборови: причина, неинтегрирана конструкција, претходен контекст, позиција, информациска секундарност.

Вовед

Овој труд тргнува од прашањето за условеноста на линеаризацијата на причината од нејзината споменатост во претходниот контекст и нејзината формализација како неинтегрирана конструкција. Што се однесува на првиот фактор, освен случаите каде што е спомената во претходниот контекст, се izdelуваат и случаи каде што се споменува првпат (во натамошниот текст: случаи со нова причина). Во поглед на синтаксичките структури, треба да се има предвид дека, освен како неинтегрирана конструкција, причината може (поточно: е повообичаено) да биде формализирана и како именска синтагма (во простата реченица) и како дел-реченица (во сложената реченица).

Новата причина е илустрирана со следните три двојки. Во 1а) е формализирана во финална позиција во проста реченица, а во 1б) – во иницијална.

1а) *Таму осѝана шесѝ месеци. Поѝоа си оѝиде ѝоради ѝроблеми со едни колеѝи.*

1б) *Таму осѝана шесѝ месеци. Поради ѝроблеми со едни колеѝи, ѝоѝоа си оѝиде.*

Во 2а) е формализирана во финална позиција во сложена реченица, а 2б) – во иницијална.

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, докторанд, bojan_petrevski@yahoo.com

(2а) Таму осѝана шесѝ месеци. Поѝоа си оѝиде **бидејќи имаше ѝпроблеми со едни колеѝи.**

(2б) Таму осѝана шесѝ месеци. **Бидејќи имаше ѝпроблеми со едни колеѝи,** ѝоѝоа си оѝиде.

Во 3а) е формализирана во финална неинтегрирана конструкција, а во 3б) – во иницијална.

3а) Таму осѝана шесѝ месеци. Поѝоа си оѝиде, **неѝрифайѝена од едни колеѝи.**

3б) Таму осѝана шесѝ месеци. **Неѝрифайѝена од едни колеѝи,** ѝоѝоа си оѝиде.

Со следните три двојки е илустрирана причината спомената во претходниот контекст. Во 4а) е формализирана во финална позиција во проста реченица, а во 4б) – во иницијална.

4а) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи.** Поѝоа си оѝиде, **ѝоради ѝпроблемѝе со нив.**

4б) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи. По-ради ѝпроблемѝе со нив,** ѝоѝоа си оѝиде.

Во 5а) е формализирана во финална позиција во сложена реченица, а 5б) – во иницијална.

5а) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи. По-ѝоа си оѝиде, бидејќи имаше ѝпроблеми со нив.**

5б) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи. Би-дејќи имаше ѝпроблеми со нив,** ѝоѝоа си оѝиде.

Во 6а) е формализирана во финална неинтегрирана конструкција, а 6б) – во иницијална.

(6а) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи. По-ѝоа си оѝиде, неѝрифайѝена од нив.**

(6б) Таму осѝана шесѝ месеци. **Не се соѝласуваше со едни колеѝи. Неѝрифайѝена од нив,** ѝоѝоа си оѝиде.

Општо земено, независно од синтаксичката структура (проста, сложена реченица или неинтегрирана конструкција), случаите со нова причина во финална позиција (1а), (2а), (3а) се повообичаени од случаите со нова причина во иницијална позиција (1б), (2б), (3б), но ни вторите не се неприфатливи. Обратно, случаите со причина спомената во претходниот контекст во иницијална позиција (4б), (5б), (6б) се повообичаени од случаите со причина спомената во претходниот контекст во финална позиција (4а), (5а), (6а). Сепак, и таму доаѓаат предвид (како помалку вообичаени, но прифатливи) и вторите варијанти, што покажува дека може да стане збор само за послабо или за посилено утврдени тенденции, а не и за правила.

Со оглед на тоа, ќе бидат разгледани причинските придавски неинтегрирани конструкции во иницијална и во финална позиција. Целта е да се утврди во колкава мера се линеаризира причината како што е очекувано: причината спомената во претходниот контекст – во иницијална позиција, а причи-

ната спомената првпат – во финална. Анализата на корпус од по двајца автори од постарата (Блаже Конески и Димитар Солев) и од најмладата генерација (Румена Бужаровска и Петар Андоновски) ќе покаже, освен колку е утврдена очекуваната тенденција, во кои случаи се прибегнува почесто кон формализација на причината како придавска неинтегрирана конструкција (наместо како именска синтагма – во простата реченица, или како дел-реченица – во сложената) – кога е спомената во претходниот контекст или кога е нова.

1. Поимот *неинтегрирана конструкција*

Пред да бидат претставени примерите, треба да се има предвид дека како неинтегрирани конструкции (примерите од типот на 3а, 3б, 6а и 6б) се разгледуваат тие што, освен што се прозодиски издвоени (нецелосно вклопени во структурата на исказот), споделуваат уште три, функционални особености. Во таа смисла, неинтегрираните конструкции се слободни, т.е. може да бидат поставени и пред предикатот и зад него. Поконкретно, можат да се најдат во апсолутниот почеток, меѓу субјектот и предикатот и зад предикатот. Втората карактеристика е секундарната предикација, т.е. предикативната вредност. Тие се носители на редуцирана предикативна структура (која е во врска со примарната предикација). Третата карактеристика е соодносеност со референт на примарната предикација. Во тој поглед, нужно се однесуваат на некој елемент во неа (Combettes 1998: 9–14)².

Во македонската лингвистичка средина биле засегани само некои од синтаксичките и семантичките аспекти на дел од нив (кога биле разгледувани глаголските придавки и глаголските прилози). Станува збор, на пример, за трудовите на Тополињска (1987), Корубин (1990: 298–310), Конески (1999: 174–197), Минова-Ѓуркова (2000: 221–222), Геговски (2003), Конески (2004: 444–446, 446–448), Марковиќ (2008).

Што се однесува на распределбата на информациите (информациската структура) во врска со нив, која е централен проблем во овој труд, опозицијата *сѝара (сѝоменатѝа) – нова (несѝоменатѝа) содржина* ќе биде разгледана низ призма на механизмот *активација*. Од таа перспектива, се izdelуваат три можности. Една содржина може да биде активна, т.е. присутна во свеста на зборуваачот (авторот на текстот) и на соговорникот (читателот), неактивна, т.е. надвор од свеста, и достапна. Третата група (достапните содржини) опфаќа три подгрупи: 1. активни содржини што не се употребени извесно време, па треба да се реактивираат; 2. нови содржини што може да се инферираат од активните; 3. содржини достапни преку надворешнојазичниот контекст (Combettes 1998: 57–63).

² Милер (Muller 2008: 93) посочува дека се во прашање неавтономни фрагменти на предикација што имаат заеднички елемент со примарната предикација, што е во согласност со гледиштето на Комбет (тие критериуми се изложени и во Combettes et Tomassone 1998).

Во таа смисла, неинтегрираната конструкција може да посочува: 1. активна содржина, т.е. спомената во претходниот контекст, при што односните лексеми се повторуваат; 2. неактивна содржина, т.е. неспомената во претходниот контекст и непредвидлива и со оглед на надворешнојазичниот; 2. Реактивирана содржина, т.е. спомената, но во подалечниот контекст; 3. инферирана, антиципирана содржина, т.е. преформулации или заклучоци од активните содржини (споменатите во претходниот контекст); 4. содржина неспомената во претходниот контекст, но позната и на зборувачот (авторот на текстот) и на соговорникот (читателот) преку надворешнојазичниот контекст.

2. Анализа

Во корпусот од Конески се izdelуваат девет причински неинтегрирани конструкции, од кои осум – во иницијална позиција, а една – во медијална³. Со исклучок на две иницијални, на еден или на друг начин, сите се однесуваат на претходниот контекст.

Следните пет случаи се со достапна содржина. Во (1), на содржината **обземен од ѿој сѿрав, ѿрејален** и експлицитно ѿ претходи именката *сѿрав*, а глаголската придавка (*обземен*) е навестена од глаголот *ѿолази*⁴.

(1) *Тоа ми беше ѿрвѿаѿи да видам г̀рад и целиоѿи ме ѿолази сѿрав од ѿоа шѿо зо видов, а шѿо не можеше да се ѿомесѿи во кривкиѿе г̀раници на мојоѿи доѿогашен свей. Обземен од ѿој сѿрав, ѿрејален, неколку дена не излегував надвор од двороѿи, заг̀раден со висок сид (БК: 66) ('бидејќи бев обземен од тој страв, препален').*

Во (2) содржините *мала, сува, г̀рда, ѿоцрнеѿа, боса* се антиципирани од *најулишенатаѿа душичка*.

(2) *Таа е овде најулишенатаѿа душичка. Мала, сува, г̀рда, ѿоцрнеѿа, боса, ѿаа ми личи на некое чавче шѿо ѿаднало од седело и си зо скршило крилцеѿо (БК: 44) ('бидејќи е мала, сува, г̀рда, поцрнета, боса').*

Во (3) *мрачнаѿа ѿрилика...* е вовед во *сув, кожа и коски, ќелав, намурѿен (...)*.

(3) *Но ѿаму ме чекаше мрачнаѿа ѿрилика на сѿариоѿи библиотекар, руски емиг̀ранѿи, зо сѿодин Буѿичик. Сув, кожа и коски, ќелав, намурѿен како да се г̀рчи од некоја ѿешка, ѿосѿојано ѿрисуѿна болка, зо сѿодин Буѿичик беше далеку од родоѿи на оние ѿубезни и ѿријаѿни библиотекари (...)* (БК: 49) ('бидејќи беше сув, кожа и коски...')

³ Бидејќи ѿ припаѓаат на зоната лево од предикатот, медијалните конструкции се поблиски до иницијалните одошто до финалните.

⁴ Овој пример се izdelува по експлицитното повторување на содржината (*сѿрав*), која, според тоа, се вклопува во активните. Од друга страна, во следните четири примери содржините се навестени, а не експлицитно посочени во претходниот контекст, па се вклопуваат во достапните.

Во (4), три реченици пред неинтегрираната конструкција (*одбраней̄ ѿака, ѿривремено, од о̄громноѿа на овој ѓрад*) претходи *Јас всушноѿ веш̄ѿо ѓо избеѓнував за сеѿѿо ова време конѿакѿѿоѿ со о̄громноѿѿ ѓрад*.

(4) *Одбраней̄ ѿака, ѿривремено, од о̄громноѿа на овој ѓрад, јас можев за овие неколку часа да си обезбедам ѿосиѓурен ѿрисиѿаѿ кон луѓеѿѿо и да ѓи изнаенадам во сиѿуаѿии ш̄ѿо нивноѿѿ живоѿѿ ѓо ѿокажувааѿѿ ѿосиѿѿен оѿколку живоѿѿѿѿ на села од ѿедесеѿѿ или сиѿѿѿѿина куќи* (БК: 92) ('бидејќи бев одбранет од огромноста на овој град').

Од сличен карактер е и (5), каде што од прилошката определба (*ѿодоѿна*), во согласност со семантичкиот блок времето донесува искуство (опит), се инферира содржината *оѿиѿѿен*⁵.

(5) *Подоѿна, веќе оѿиѿѿен, се ѿовеќе ѓо оѿравдував Андриќа, заш̄ѿо и мене се ѿочест̄ѿо ми се случуваше да ѓи одбивам ѿочей̄ниѿиѿѿе ш̄ѿо ѓо бараа моеѿѿо мислење за своѿѿѿе ѿворби*. (БК: 97) ('бидејќи веќе бев опитен').

Во два од случаите релацијата меѓу содржината на неинтегрираната конструкција и претходниот контекст се реализира преку агенсна / причинска анафорска предлошка синтагма (воведена со предлогот *од*). Така, во (6) и во (7)⁶ содржините *ѿривлечена*, од една страна, и *ѿроѓнаѿѿ*, од друга, не се ни споменати ни антиципирани, но анафорските синтагми – *од ѿѿоа* и *од ѿѿаа молба*, им обезбедуваат достапност на целите конструкции⁷.

(6) *Вѿѿора сѿена: ѿривлечена од ѿѿоа, жена (до скоро можела саматѿа да биде наречена ѓѿлаб) сака да ѓо сними девојченѿеѿѿо со ѓѿлабиѿѿе, но или ѿѿоа се исѿава или ѓѿлабиѿѿе ѿодлеѿѿнувааѿѿ ѿоѿѿака* (БК: 9) ('бидејќи беше привлечена од тоа').

(7) *Јас веќе, ѿроѓнаѿѿ од ѿѿаа молба, се сѿремив да ѓо одврзам ќесеѿѿо и да му одделам на Влаја добра сума*. (БК: 114) ('бидејќи веќе бев трогнат од таа молба').

Единствениот случај во книгата каде што содржината на неинтегрираната конструкција не е достапна е (8), каде што за содржините *баба Дунавка* и *извесѿѿен* нема никаква алузија во претходниот контекст.

⁵ Во теоријата на семантичките блокови се изделуваат две варијанти (визии) во врска со поимот *време*: времето донесува (=присуство) и времето однесува (=отсуство) (Carel 2012: 35–37). На пример, за разлика од придавката *оѿиѿѿен* (*искусен*), која е во согласност со првиот (т.е со гледиштето дека со текот на времето се стекнува искуство), глаголот *заборава* се вклопува во вториот (т.е со гледиштето дека со текот на времето некои работи исчезнуваат од меморијата).

⁶ (7) е единствениот случај кај Конески со медијална причинска конструкција.

⁷ За тие случаи во францускиот јазик в. Комбет (Combettes 1998: 61), кој забележува дека придавките / партиципите се нова информација, но предлошката синтагма ги прави достапни и нив.

(8) *Извесїен од баба Дунавка дека сме дојдени од Дебарско, како добро верзиран човек сакав да се домислам кое било нашеїо седело* (БК: 61).

Примерот (9) се izdelува како содржина достапна преку надворешнојазичниот контекст. Како ни во претходниот, во него содржината (*онака мал како шїо беше*) не е ни антиципирана, но за разлика од него, се однесува на пошироко познат референт – Сартр, па може да се претпостави дека авторот тргнува од тоа оти не е новитет за читателот.

(9) *Онака мал како шїо беше, ми се сїори како да му е незгодено каде се нашол* (БК) ('бидејќи беше мал')⁸

Во корпусот од Бужаровска се izdelуваат три причински неинтегрирани конструкции, од кои сите се иницијални. (10) е типичен пример за конструкција што содржи активна компонента. Станува збор за сложена неинтегрирана конструкција (*жежок и ѓорчлив*), од која едниот елемент (*жежок*) се употребува првпат, но другиот (*ѓорчлив*) е активен, т.е. се однесува на претходниот контекст преку истата лексема, која е, освен тоа, употребена двапати претходно (во првата реченица: *Чајої има ѓорчлив вкус*; две реченици пред неинтегрираната конструкција: *Тој ѓорчи*).

(10) *Чајої има ѓорчлив вкус и не ми се доїага. Знаам дека їреба да се їие без шеќер, како шїо ѓо їиеше їој. Коѓа сè би било в ред, би си сїавила шеќер. Не, би се најила кафе, како шїо їравев секое уїро досеѓа. Но сеѓа морам да ѓо исїијам неѓовиої чај. Тој ѓорчи и е невкусен. Мене не їреба да ми биде нишїо вкусно. Жежок и ѓорчлив, чајої ми одѓовара.* (РБ: 10) ('бидејќи е жежок и горчлив' / 'иако е жежок и горчлив')⁹

Во (11) претходната реченица *Доїоѓаш веќе малку оїрїнав и їресїанав да му се їлашам* (чиј заден план е *Преїходно му се їлашев*) прогресира во неинтегрираната конструкција – *исїренирана само да му їеам славоїојки*, што може да се толкува како 'стравот е причина за славопојки' (со други зборови: 'во почетокот, бидејќи му се плашев, му пеев славопојки'). Според тоа, содржината е антиципирана.

(11) *Всушностї, їочна инїензивно да слика оїкако се роди нашеїо вїоро деїе – значи їред осум ѓодини. Доїоѓаш веќе малку и оїрїнав и їресїанав їолку да му се їлашам. Коѓа їочна да слика, исїренирана само да му їеам славоїојки, му велев дека сликиїе се мноѓу убави, и дека нависїина има їаленї* (РБ: 58) ('бидејќи бев истренирана да му пеам славопојки')

⁸ Примерот се izdelува и по тоа што примарниот предикат, (*ми*) *се сїори*, може да се толкува во врска со носителот на особеноста посочена од неинтегрираната конструкција, т.е. со субјектот ('тој ми се стори'), но и безлично. Сп. со примерот (12).

⁹ Со оглед на претходната реченица (*Мене не ми їреба нишїо вкусно*), конструкцијата може да се толкува како причинска ('толку затоа што е горчлив'), но остава простор и за концесивна интерпретација ('иако е горчлив').

Во третиот пример содржината на конструкцијата не е достапна во претходниот контекст, т.е. содржината *повеќе од глава повисок од мене* се споменува првпат¹⁰.

(12) *Повеќе од глава повисок од мене, морав врајтои да го свиќкам наназад* (РБ: 118) ('бидејќи беше повеќе од глава повисок од мене')

Кај Андоновски се izdelуваат три причински конструкции, од кои една е иницијална (13), а две – медијални (14), (15)¹¹. Во (13) содржината е активна (*и една шешко од сознаниеио – обземена од ова сознание*), во (14) врската со претходниот контекст ја обезбедува комплементарниот елемент (*ишшо не усїеа да ја сїиїгне*), а во (15) – предлошките синтагми (*од ова сознание и од ишоа ишшо го слуша*).

(13) *Телоио се иззуби во низаиа слики ишшо како на екран се менуваа пред неа, сїије покажувајќи едно ишшо – нишио. На Ема и една шешко од сознаниеио дека ишаа никогаи не иоседувала никого, дека ишаа секогаи била иоседувана. Обземена од ова сознание ушїе повеќе иосака да иоседува некого* (ПА: 33–34) ('бидејќи беше обземена од ова сознание').

(14) *Таиќоио го забележа нејзиниої сїрав и со инвалидскаиа количка иобрза да ја сїречи пред да има време да излезе. Но, кога сїиїгна до враїаиа, Ема веќе беше до скалиїе. Таиќоио, гневен на Ема и на себеси ишшо не усїеа да ја сїиїгне, со чеканої иочна да удира ио оградаиа.* (ПА: 21) ('бидејќи беше гневен на Ема и на себеси...')

(15) *Несїор и кажа дека ишшува роман и дека бара некое евиїно и ишвко месїо каде ишшо би можел да му се иосвейи на ишшувањеио. Гога воодушевена од ишоа ишшо го слуша веднаи иочна да иреврїува ио една шейрайка со ишелефонски броеви.* (ПА: 69) ('бидејќи беше воодушевена од тоа што го слуша').

3. Проблемот на двосмислените и на финалните конструкции

Во корпусот од Солев повеќето (20) конструкции, исто така, ја заземаат иницијалната позиција, при што, како и посочените досега, најчесто (во 17 случаи) се однесуваат на претходниот контекст¹². Покрај нив, се izdelуваат четири медијални конструкции, од кои две се однесуваат на достапни содржини, а две – на нови.

Бидејќи такви примери (од другите автори) веќе беа посочени, интересот ќе биде пренасочен кон два други проблема – двосмислените (од една страна) и финалните причински (од друга), кои се јавуваат единствено кај него.

¹⁰ Примерот е специфичен и по тоа што носител на особеноста посочена од конструкцијата не е субјектот (првото лице), туку третото лице ('тој е повисок од глава од мене'). За такви случаи во францускиот в. кај Неве (Neveu 1998: 190).

¹¹ Во (13) и во (15) конструкциите не се izdelени со записки, но во говорениот јазик полупаузите нужно би се реализирале.

¹² Од дваесетте конструкции 18 се однесуваат на субјектот, а две – на индиректниот објект.

Што се однесува на двосмислените, се izdelуваат две групи: една, во која спаѓаат конструкциите што може да се толкуваат и како причински и како чисто дескриптивни, и друга, во која спаѓаат конструкциите што може да се толкуваат и како причински и како актуелни атрибути¹³. Во таа смисла, (16) може да се толкува како 'бидејќи беше завиткана во ќебето, со мокра коса (...), навистина личеше на глувче' (причински), но и како 'беше завиткана во ќебето, со мокра коса (...) и навистина личеше на глувче' (дескриптивно).

(16) *Дано не ѝ дозволи да се засрами, се сврѝе додека ѝаа да се соблече и за миџ ја виде во својој кревети; завийќана во ќебето, со мокра коса шѝо уиѝе ѝ каѝеше, навистиѝина личеше на глувче, кое од некаде се нашло во каѝан и сеџа само ѝрејка со очииѝе, во очекуваше шѝо ќе сѝорати со неџо.* (ДС: 123–124) Слично на тоа, (17) може да се толкува како 'бидејќи беа размножени и стрвни, беа особено безобразни' (причински), од една страна, и како 'беа размножени, стрвни и особено безобразни' (дескриптивно), од друга.

(17) *Оваа сезона, размножени и сѝрвни, ѝше беа особено безобразни (...)* (ДС: 115).

Што се однесува на втората група двосмислени конструкции, причинската интерпретација на (18) е 'бидејќи беше по малку лута на себеси, а повеќе на Горан, Лида излезе', а толкувањето како актуелен атрибут – 'Лида излезе по малку лута на себеси, а повеќе на Горан' (или: 'кога излезе, Лида беше по малку лута на себеси, а повеќе на Горан').

(18) *Така, ѝо малку лутѝа на себеси а ѝовеќе на Горан, Лида излезе од дома.* (ДС: 149)

Од таков карактер е и (19), кој може да се толкува како 'бидејќи беше погоден но извишен, излезе гордо и навредливо', но и како 'излезе погоден но извишен, гордо и навредливо'; или: 'кога излезе (гордо и навредливо), беше погоден но извишен'.

(19) *Поѝоа, ѝред да ја зайѝвори во молк, се удри со дланкиѝе ѝо коленаѝа, се ѝоѝѝре да сѝане и да се исѝрави, ѝа ѝака ѝоџоден но извишен, џордо и навредливо излезе од неџоваѝа соба, додека враѝаѝа му џо раздвои мрмореѝеѝо на „архи“ внаѝре и на „ѝура“ надвор.* (ДС: 27–28).

Токму во врска со втората група, со оглед на тоа што финалната позиција е резервирана, пред сè, за актуелните атрибути, се отвора и прашањето за финалните причински неинтегрирани конструкции. На пример, (18) може да се

¹³ Терминот *акѝуелен аѝрибуѝ* се употребува во врска со конструкциите што посочуваат привремена карактеристика, актуелна во интервалот на главниот настан. Тие може да се парафразираат како 'додека го прави тоа, тој е таков', каде што *додека џо ѝрави ѝоа* се однесува на главниот настан, *ѝаков* – на карактеристиката посочена од конструкцијата, а *ѝој* – на нејзиниот носител. Ноели (Noailly 1999: 115–117) го употребува терминот *инцидентѝен аѝрибуѝ* (*attribut accidentel*) и ги посочува случаите од типот на *Блез замина смирен* и *Лиз излезе мноџу возбудена*. Тука треба да се додаде дека тие може да се реализираат и неинтегрирано: *Блез замина, смирен* и *Лиз излезе, мноџу возбудена*. Сепак, тоа не значи дека можноста за двете варијанти е отворена во сите случаи.

варира како (18a) и, исто така, да ги добие двете интерпретации (актуелната и причинската).

(18a) *Така, Лида излезе од дома, ѝо малку луѝа на себеси, а ѝовеќе на Горан.*

Во таа смисла, се поставува прашањето за информацискиот статус на финалните причински неинтегрирани конструкции. Бидејќи иницијалните најчесто посочуваат содржина спомената во претходниот контекст, се очекува финалните, во принцип, да посочуваат нова. Што се однесува на поимите *ѝосѝара* и *ѝонова информација* во врска со причинските неинтегрирани конструкции, како што беше илустрирано со примерите од другите автори, сепак, има и конструкции со нова содржина во иницијална позиција (8), (12). Независно од тоа, и во нив содржината на неинтегрираната конструкција е информациски подредена, комуникациски помалку динамична во однос на другиот дел од исказот¹⁴, што е суштинска особеност на неинтегрираните конструкции воопшто.

Во тој поглед, неинтегрираните конструкции што посочуваат содржина спомената во претходниот контекст Комбет (Combettes 1998: 64–68) и Неве (Neveu 1998: 171–199) ги разгледуваат како *секундарна ѝема*, а конструкциите што посочуваат нова – како *секундарна рема*. Определбата *секундарна* се однесува на тоа дека неинтегрираните конструкции не може да функционираат ни како вистинска тема ни како вистинска рема. Бидејќи не се целосно вклопени во структурата на исказот, т.е. бидејќи спаѓаат во неговата периферна зона, во двата случаја (и кога функционираат како секундарна тема и кога функционираат како секундарна рема) и примарната тема и примарната рема (т.е. информациските јадра) му припаѓаат на остатокот од исказот. На пример, во *Болна, ѝаа осѝана дома* неинтегрираната конструкција (*болна*) е секундарна тема (ако е болеста спомената во претходниот контекст) или секундарна рема (ако се споменува првпат), *ѝаа* е чиста тема, *осѝана* – преод, а *дома* – чиста рема.

Во корпусот од Солев се izdelуваат шест финални конструкции што може да се толкуваат како причински. Сепак, спротивно на очекуваната тенденција, дури пет се однесуваат на содржина спомената во претходниот контекст. Станува збор за случаи од типот на (20), каде што содржината (*обземен со себеси ѝомеѓу Лида и бироѝо, ѝубовѝа и рабоѝаѝа*) е достапна, индиректно посочена во претходниот контекст.

(20) *Се замислуваше како од асисѝенѝ сѝанува доценѝ, од доценѝ ѝрофесор, ѝрво вонреден ѝа редовен, ѝа дури и дека; како со ѝочѝѝ ѝо окружуваатѝ сѝуденѝѝ и како со зависѝѝ ѝо одбеѓнуваатѝ колеѓи; како на ѝаблаѝа од кабинетѝоѝ, ѝокрај она дѝѝл. арх. му сѝоѝ сеѓа и др. ѝроф.; како ѝо викаатѝ ѝо комисѝи и ѝриѝеми, на ѝроценки и ѝочесѝѝ консулѝаѝѝи и*

¹⁴ Терминот *комуникациски динамизам* се употребува во смислата во која го употребува Фирбас (Firbas 1992), како придонес на јазичните единици за развојот на комуникацијата.

симџозиуми; а џој, во џридружба на Лида, се движи меѓу луѓејо како риба во вода (...) Единствено кога ќе добиеше џисмо, Горан џомислуваше на неџо; инаку немаше време, **обземен со себеси џо меѓу Лида и бирџо, џубовџа и работџаџа**. (ДС: 66) (‘зашто беше обземен со себеси помеѓу Лида и бирото, џубовта и работата’).

Единствениот случај во кој содржината е нова е (21)¹⁵.

(21) *Дано се обиде да џвозвраџи дека блаџовремено џоднесол молба да му се џродолжи сџудискиџи џресџој, но џџаа веднаш џо џрекина со дисџозиџивџиџи дека молбаџа му била одбиена од настџавничкиџи советџи, како неџобразложена и неџправдана*. (ДС: 42) (‘зашто била необразложена и неоправдана’).

Постоенењето (во корпусот од Солев: дури и претежнувањето) на случаите со достапна содржина (секундарна тема) во финална позиција покажува дека нема целосна корелација меѓу информацискиот статус на неинтегрираните конструкции (секундарна тема или секундарна рема) и нивната позиција, како што покажува, од обратна перспектива, и постоењето на случаи со нова содржина (секундарна рема) во иницијална позиција (8), (12). Тоа само го потврдува посоченото во почетокот – дека тенденцијата содржините споменати во претходниот контекст да ја заземат иницијалната позиција, а споменатите првпат – финалната – е подложна на отстапки, т.е. не е правило. Во таа смисла, тоа што конструкцијата во (20) би била повообичаена во иницијална позиција не било причина авторот да не ја позиционира финално.

Со тоа што се среќаваат, тие случаи не може да се оценат како неприфатливи¹⁶. Сепак, со оглед на тоа што бројот на финалните причински неинтегрирани конструкции е (барем во овој корпус) маргинален, неспорно може да се формулира следнава тенденција: кон формализација на причината како придавска неинтегрирана конструкција најчесто се прибегнува кога односната содржина е во врска со претходниот контекст, поради што тие конструкции (кои функционираат како секундарна тема) најчесто се иницијални и се однесуваат на идентификуван референт, т.е. определена именска синтагма (во принцип, субјектот), што е во согласност со тенденцијата познати (претходно споменати) содржини да се припишуваат на познат, идентификуван референт¹⁷.

¹⁵ Конструкцијата се издвојува и по тоа што е воведена со предлог (*како*).

¹⁶ Треба да се одбележи и дека трансформацијата на една причинска неинтегрирана конструкција со содржина спомената во претходниот контекст (секундарна тема) од иницијална во финална позиција е, барем во некои случаи, возможна (при што варијантата би била помалку вообичаена, но прифатлива). На пример, во (10) (од корпусот од Бужаровска): *Но сеџа морам да џо исџиџам неџџовиџиџи чај. Тој џорчи и е невкусен. Мене не џреба да ми биде ниџиџо вкусно. Жеџжок и џорчлив, чајџи ми одџовара*, неинтегрираната конструкција може да се постави и во финална позиција: *Чајџи ми одџовара, жеџжок и џорчлив*.

¹⁷ Единствениот исклучок е примерот (6), каде што референтот на кој се однесува конструкцијата е неидентификуван, т.е. именската синтагма *жена* е неопределена. Тенденцијата иницијалните и секундарно тематски неинтегрирани конструкции да се однесуваат на

Најпосле, се поставува и следново, клучно прашање: дали се однесува исто во поглед на линеаризацијата новата причина формализирана во простата и во сложената реченица, од една страна, и во неинтегрираните конструкции, од друга? Со други зборови, имајќи предвид, на пример, дека во причинските зависносложени реченици е повообичаено новата причина да биде постпозитивна, дали е повообичаено и неинтегрираните конструкции што не се однесуваат на претходниот контекст (од типот на 8 и 12) да ја заземат финалната позиција?

Во таа смисла, треба да се има предвид дека се izdelуваат две групи случаи: една, во која е задолжително причината да се изрази површински, и друга, во која е помалку значајна, па може дури и да се изостави.

Илустрација за првиот тип е следниов пример: *Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. Евгенија, пак, дојде затоа што требаше да ишува осврт на книгата, каде што причината (зависната дел-реченица) не може да се изостави, зашто би се нарушила кохеренцијата: Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Евгенија, пак, дојде.* Невозможна е и обратната линеаризација на дел-речениците: **Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Бидејќи требаше да ишува осврт на книгата, Евгенија, пак, дојде.* Најпосле, неприфатлива е и формализацијата на причината како неинтегрирана конструкција (независно од позицијата): *Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Задолжена да ишине осврт на книгата, Евгенија, пак, дојде. / *Евгенија, пак, задолжена да ишине осврт на книгата, дојде. / *Евгенија, пак, дојде, задолжена да ишине осврт на книгата.*

Илустрација за вториот тип е следниов пример: *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Магдалена само гледаше наоколу во осцилациите. Евгенија, напротив, дури и се задлабочи во речта, зашто требаше да ишине осврт на книгата.* Тука се можни сите трансформации. Најпрво, причината (зависната дел-реченица) може и да се изостави: *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Магдалена само гледаше наоколу во осцилациите. Евгенија, напротив, дури и се задлабочи во речта.* Освен постпозитивна (при што е, за разлика од претходниот случај, задолжително издвоена со полупауза, т.е. со запирка), причината (зависната дел-реченица) може да биде и препозитивна: *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Магдалена само гледаше наоколу во осцилациите. Бидејќи требаше да ишине осврт на книгата, Евгенија, напротив, дури и се задлабочи во речта.* Најпосле, возможна е и неинтегрираната конструкција, во сите позиции: *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Магдалена само гледаше наоколу во осцилациите. Задолжена да ишине осврт на книгата, Евгенија, напротив, дури и се задлабочи*

идентификуван референт (субјект) ја посочува Неве (Neveu 1998:185–186), во врска со францускиот јазик.

во речѝа. / Евѣнија, задолжѣна да најѝише осврѝѝ на книѣаѝа, најроѝѝив, дури и се задлабочи во речѝа. / Евѣнија, најроѝѝив, дури и се задлабочи во речѝа, задолжѣна да најѝише осврѝѝ на книѣаѝа.

Дури и прашањето дали е највообичаена третата варијанта (со финална позиција на неинтегрираната конструкција со нова содржина) да остане отворено, последните примери неспорно покажуваат дека дури и во случаите со нова содржина, за да се формализира како неинтегрирана конструкција, неопходно е да биде информациски секундарна, незадолжителна за кохеренцијата на исказот. Во таа смисла, во вторите примери (каде што се можни и неинтегрираните конструкции) причината не ја условува кохеренцијата, па затоа и не мора да се изрази површински.

Најпосле, како што покажаа и примерите од авторите, содржината на причинските неинтегрирани конструкции најчесто е, барем индиректно, посочена во претходниот контекст (со што, помалку или повеќе, се подразбира). Токму затоа, во тие случаи таа може дури и да се изостави, со што во некои случаи информацијата би била и значително осиромашена, но кохеренцијата не би била нарушена. Сепак, треба да се одбележи и дека од тоа отстапуваат некои случаи со неактивна, нова содржина, од типот на (12), каде што, ако се изостави неинтегрираната конструкција (причината), исказот би бил некохерентен. Макар што прашањето за условите под кои е возможно (во едни случаи) или невозможно (во други) да се изостави причината бара поопстојно разгледување, неспорно е, како што беше посочено, дека информациската секундарност на неинтегрираните конструкции во однос на остатокот од исказот е нивна суштинска особеност.

4. Заклучни согледувања

Во случаите со причински придавски неинтегрирани конструкции од сите анализирани автори убедливо доминираат иницијалните, кои најчесто се однесуваат на содржини споменати во претходниот контекст и се во врска со субјектот. Тој речиси секогаш е претставен со определена именска синтагма, што е во согласност со тенденцијата познати (претходно споменати) содржини да се припишуваат на познат, идентификуван референт. Фреквенциски, по иницијалните конструкции следуваат медијалните, кои, исто така, најчесто се однесуваат на претходниот контекст.

Клучен фактор за формализација на една содржина како причинска неинтегрирана конструкција е да биде информациски секундарна (најчесто – барем индиректно посочена во претходниот контекст). Најпосле, содржината формализирана како неинтегрирана конструкција е таква (информациски секундарна) дури и во случаите каде што се споменува првпат (т.е. каде што конструкцијата функционира како секундарна рема). Тоа е разлика во однос на другите синтаксички структури (простите и причинските зависноложени реченици), каде што, бидејќи во повеќето случаи информациската хиерархија е обратна, причината почесто е постпозитивна во однос на последицата.

Во согласност со тенденцијата темата, т.е. содржините споменати во претходниот контекст (какви што се најчесто причинските неинтегрирани конструкции), да ја заземе иницијалната позиција, разбирливо е што финалните причински неинтегрирани конструкции се поретки. Интересно е што, сепак, во корпусот од еден од авторите, Димитар Солев (единствениот кај кого се јавуваат финални причински неинтегрирани конструкции), дури и во таа позиција повеќето случаи се со содржина спомената во претходниот контекст. Тоа покажува дека соодносеноста со претходниот контекст е толку честа карактеристика на неинтегрираните конструкции воопшто што случаите со нова содржина се маргинални дури и таму каде што најмногу се очекуваат.

Што се однесува на неинтегрираните конструкции општо земено, во финална позиција се јавуваат, пред сè, случаите со актуелен атрибут. Сепак, тие се и најфлексибилни во поглед на линеаризацијата. Макар што најчесто ја заземаат финалната позиција, тие може да се сретнат во иницијална почесто одошто причинските во финална, па затоа проблемот на двосмислените конструкции најчесто се отвора во иницијална позиција, каде што во некои случаи се можни и причинската и актуелната интерпретација.

Литература

- Геговски Дејан 2003: „Околу кондензираните трансформи маркирани како причински (врз примери од дијалекти на македонскиот јазик)“, *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, 109–117.
- Конески Кирил 1999: *За македонскиот глагол*. Детска радост, Скопје.
- Марковиќ Марјан 2008: „Линеаризација на именските синтагми зависни од глаголска придавка“, *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, 97–103.
- Конески Блаже 2004: Граматика на македонскиот јазик, Детска радост, Скопје.
- Минова-Гуркова Лилјана 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. второ изд. Магор, Скопје.
- Тополињска Зузана 1987: „Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма.“ *Studia linguistica Polono – Jugoslavica* 5, 233–240.
- Carel Marion 2012: „Introduction“, *Argumentation et polyphonie : De Saint Augustin à Robbe-Grillet* : 7–58. L'Harmattan, Paris.
- Combettes Bernard et Roberte Tomassone 1988: *Le texte informatif : aspects linguistiques*. De Boek-Wesmael s.a, Bruxelles.
- Combettes Bernard 1998: *Les constructions détachées en français*. Édition Orphys, Paris.
- Firbas Jan 1992: *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Muler Claude 2008: *Les bases de la syntaxe : Syntaxe contrastive français – langues voisines*. Presses Universitaires de Bordeaux, Paris.

- Neveu Franck 1998: *Études sur l'apposition ; Aspects du détachement nominal et adjectival en français contemporain, dans un corpus de textes de J.-P. Sartre*. Honoré Champion Editeur, Paris.
- Noailly Michèle 1999: *L'adjectif en français*. Édition Orphys, Paris.

Извори

- БК – Конески Блаже 1988: *Дневник њо мно̄у години*. Македонска книга, Скопје.
- ДС – Солев Димитар 1998: *Мр̄ѝва ѝрка*. Култура, Скопје.
- ПА – Петар Андоновски 2013: *Очи со боја на чевли*. Кликер маркетинг, Скопје.
- РБ – Бужаровска Румена 2017: *Мојо̄ѝ маж*. Или-Или, Скопје.

Summary

The paper addresses the contribution of the content of causal adjectival detached constructions to the information structure in relation to their previous context, and focuses on their linear position in the sentence. The analysis is conducted on examples collected from authors of different generations. It demonstrates that in most of the cases, although in different manners, the constructions are related to the previous context and occur in initial position. On the other hand, the number of final constructions is marginal. The lower degree of communicative dynamism is pointed out as a key feature of the constructions from the information structure perspective.